
Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 41 (2022)

Επάλληλες κρίσεις: Εμπειρίες και αποκρίσεις

Πολιτικός πλουραλισμός και ειδησεογραφική
πολυμέρεια

ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

doi: [10.12681/sas.28139](https://doi.org/10.12681/sas.28139)

Copyright © 2022, ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ. (2022). Πολιτικός πλουραλισμός και ειδησεογραφική πολυμέρεια. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 41, 106–131. <https://doi.org/10.12681/sas.28139>

*Μιχάλης Χατζηκωνσταντίνου**

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΟΛΥΜΕΡΕΙΑ

Η αξίωση του πλουραλισμού βρίσκεται στον πυρήνα των σύγχρονων κανονιστικών θεωριών της δημοκρατίας, ενώ η απαίτηση για πολυμερή ενημέρωση αποτελεί βασική αρχή της δημοσιογραφικής δεοντολογίας και κύριο πρόταγμα των ρυθμιστικών παρεμβάσεων στην αγορά των Μέσων Ενημέρωσης. Η εργασία διερευνά τη σχέση των πλουραλιστικών θεωρήσεων της πολιτικής με τον τρόπο μελέτης της ειδησεογραφικής πολυμέρειας. Μέσω της επισκόπησης των κύριων ρευμάτων του πλουραλισμού στην πολιτική θεωρία και της αναλυτικής περιγραφής των κύριων εννοιολογήσεων και ταξινομήσεων της πολυμέρειας εντοπίζονται αναντιστοιχίες μεταξύ του πλούτου των ρευμάτων των πολιτικού πλουραλισμού και του ορίζοντα των μελετών της ειδησεογραφικής πολυμέρειας που έχουν ως αποτέλεσμα να υποτιμώνται ζητήματα αποκλεισμών και να αποπολιτικοποιείται ο διάλογος για την πολυμέρεια.

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΓΑΣΙΑ διερευνά τον τρόπο μελέτης της πολυμέρειας των ειδήσεων σε συσχέτιση με τις κανονιστικές θεωρίες για τα πλουραλιστικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης δημοκρατίας. Για τον σκοπό αυτόν παρουσιάζονται εκ παραλλήλου τα

* Διδάκτωρ του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του ΕΚΠΑ <chmihalis@gmail.com>

κύρια θεωρητικά ρεύματα του πολιτικού πλουραλισμού καθώς και οι βασικές συλλήψεις της πολυμέρειας που έχουν καθορίσει τους τρόπους μελέτης της στο πεδίο των σπουδών επικοινωνίας. Από την παράλληλη προσέγγιση ανακύπτει ότι στις μελέτες της πολυμέρειας των ειδήσεων αντανακλάται μεν το πυρηνικό στοιχείο του πολιτικού πλουραλισμού, δηλαδή η αντίθεση σε κάθε είδους μονισμό. Ωστόσο, οι έρευνες εμβαθύνουν σπανιότερα στο ζήτημα της ασυμμετρίας της επικοινωνιακής ισχύος με αποτέλεσμα να παραγνωρίζεται η περιθωριοποίηση ή ακόμη και ο συστηματικός αποκλεισμός συγκεκριμένων οπτικών και επιχειρημάτων στη δημόσια σφαίρα.

Οι απαρχές της πλουραλιστικής θεωρίας, σχηματικά οριζόμενης ως το αντίθετο της μονοφωνίας, εντοπίζονται στην προσωκρατική φιλοσοφική σκέψη. Πρώτοι ‘πλουραλιστές’ θεωρούνται κατά τους επιγόνους τους ο Αναξαγόρας και ο Εμπεδοκλής (Sassi 2018: 91). Σε αντιδιαστολή με τη θέση του Παρμενίδα για το αδιαίρετο ‘συνεχές’ της πραγματικότητας ο Αναξαγόρας θεωρούσε τον κόσμο ‘πεδίο μάχης των αντιθέτων’, ενώ ο Εμπεδοκλής ‘είχε ενοποιήσει τα αντιμαχόμενα αντίθετα στα τέσσερα αιώνια και αμετάβλητα στοιχεία’ (Kirk et al. 2001: 366). Η φιλοσοφική σύλληψη του ‘μονισμού’ γίνεται, βέβαια, στα νεότερα χρόνια και συγκεκριμένα τον 18ο αιώνα από τον Christian Wolff. Η συγκεκριμένη θεώρηση ‘ανάγει κάθε πραγματικότητα σε μία μόνο υπόσταση ως βάση εξήγησής της’ (Renaut et al. 2009). Στον αντίποδα, ο πλουραλισμός γίνεται αντιληπτός στη φιλοσοφία ως ένα σύστημα που διέπεται από πολλές αρχές και συνδέεται με τον William James ο οποίος ‘πίστευε σε ένα “πλουραλιστικό σύμπαν” αποτελούμενο από πολλούς κόσμους’ (Αλεξανδρόπουλος 2006: 182).

Σημειώνεται ότι προκρίνουμε τη χρήση του όρου πλουραλισμός [pluralism] όταν γίνεται αναφορά σε προσεγγίσεις του πολιτικού και ιδίως στις θεωρήσεις για τη σύγχρονη δημοκρατία, ενώ κάνουμε λόγο περί πολυμέρειας [diversity] όταν η προσοχή στρέφεται σε χαρακτηριστικά και ιδιότητες του ειδησεογραφικού περιεχομένου κυρίως στο πλαίσιο των επικοινωνιακών σπουδών. Η διάκριση αυτή αντλεί από τον Cavallin (2000: 126),

ο οποίος υπογραμμίζει ότι ο πλουραλισμός αφορά ‘το σύνολο της κοινωνίας’ και δεν άπτεται μόνον του πεδίου της μαζικής ενημέρωσης. Ο ίδιος αντιλαμβάνεται τον πλουραλισμό ως κάτι ευρύτερο από την πολυμέρεια¹ που δεν σχετίζεται μόνο με το ‘περιεχόμενο’ αλλά και με ‘ολόκληρες κοινωνικές δομές’ (στο ίδιο).

Στα συμφραζόμενα της πολιτικής επιστήμης ο όρος πλουραλισμός εισήχθη από τον Harold Laski. Ο βρετανός θεωρητικός και πρόεδρος του Εργατικού Κόμματος στηλίτευε την υποταγή της πολλότητας στην υποτιθέμενη ‘μοναδικότητα’ του κράτους, μια αντίληψη την οποία θεωρούσε κατάλοιπο του μεσαιωνικού κόσμου (Laski 1999 [1917]: 8). Αντέτεινε δε ότι εντός του κράτους υπάρχουν αρκετές ‘μονιστικές οντότητες, λέσχες, εργατικές ενώσεις, εκκλησία, κοινωνία, πόλις, εξοχή, πανεπιστήμιο, καθεμία εκ των οποίων έχει τη δική της συλλογική ζωή και συλλογική θέληση για να εμπλουτίσει τη φαντασία’ (στο ίδιο). Πέραν του Laski, στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα ο πολιτικός πλουραλισμός συνδέθηκε με μια γενιά θεωρητικών, κυρίως Βρετανών, αλλά όχι μόνο, οι οποίοι αμφισβήτησαν την πρωτοκαθεδρία και το μονοπώλιο του κράτους² στην εκπροσώπηση οργανωμένων κοινωνικών ομάδων. Κυρίαρχες μορφές αυτού του ρεύματος ήταν οι Ernest Barker, John Neville Figgis και Arthur Bentley (Taylor 1952, Ripley 1963: 300-301, Nicholls 1975, Schlosberg 1999: 44). Σύμφωνα με τη McClure (1992: 113-114) οι συγκεκριμένοι θεωρητικοί συγκρότησαν την ‘πρώτη γενιά πλουραλιστών’ στον χώρο της πολιτικής θεωρίας.

Η ‘δεύτερη γενιά’ αναδείχθηκε μεταπολεμικά στις Ηνωμένες Πολιτείες με κατεξοχήν εκπροσώπους της τον Robert Dahl και τον David Truman. Το βασικό ενδιαφέρον της πλουραλιστι-

1. Πάντως, ο Hitchens (2006: 9) χρησιμοποιεί τον όρο πλουραλισμός όταν αναφέρεται στη δομή του μιντιακού συστήματος, την αγορά δηλαδή των ΜΜΕ, και τον όρο πολυμέρεια όταν εστιάζει σε ζητήματα περιεχομένου.

2. ‘Η κριτική της πρώιμης πλουραλιστικής θεωρίας στρεφόταν κυρίως προς τις δικαιοδοτικές αξιώσεις του κράτους, ιδιαίτερα του μη δημοκρατικού κράτους’ (Schmidt 2004: 253).

κής ματιάς μετατίθεται πλέον από την αμφισβήτηση των κρατικών πρωτείων στο αίτημα της εξισορρόπησης ισχύος μεταξύ ελίτ και οργανωμένων συμφερόντων ή 'ομάδων πίεσης'. Οι καταβολές αυτών των εκδοχών του πλουραλισμού εντοπίζονται στην αμερικανική θεωρία της δημοκρατίας του James Madison καθώς και σε ωφελιμιστικές αντιλήψεις 'για το αναπόφευκτο της ανταγωνιστικής επιδίωξης της ικανοποίησης συμφερόντων' (Held 1995: 188). Είναι γενικώς αποδεκτό ότι αυτό το ορθόδοξο πλουραλιστικό μοντέλο των ομάδων συμφερόντων αποτέλεσε επί δεκαετίες ένα κυρίαρχο και ιδιαίτερα επιδραστικό ρεύμα της πολιτικής επιστήμης. Τελικά, αναθεωρήθηκε από τον νεοπλουραλισμό του Charles Lindblom και του ύστερου Robert Dahl (Lindblom 1977, Dahl 1982) οι οποίοι αναγνώρισαν την ετεροβαρή επιρροή της επιχειρηματικής σφαίρας στην πολιτική ζωή.

Η ' τρίτη γενιά ' πλουραλιστών του 20ου αιώνα, σύμφωνα με την περιοδολόγηση της McClure, περιλαμβάνει τον ' πολυπολιτισμικό πλουραλισμό ' του Michael Walzer και τον ' αγωνιστικό πλουραλισμό ' της Chantal Mouffe,³ του William Connolly και του James Tully. Σε αυτή τη νεότερη φάση στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στις πλουραλιστικές θεωρήσεις της δημοκρατίας δεν βρίσκεται πια το κράτος και οι ανταγωνισμοί μεταξύ των ομάδων συμφερόντων αλλά η (αντ)αγωνιστική σύλληψη της πολιτικής, οι αποκαλούμενες ' πολιτικές της διαφοράς ' και οι εντάσεις της ' πολυπολιτισμικότητας ' (Walzer 1992, 1997). Η Mouffe εκλαμβάνει ως ' κυρίαρχο ζήτημα ' στον πλουραλισμό την εξουσία, τον ανταγωνισμό και τους αποκλεισμούς. ' Ο πλουραλισμός που διακηρύσσω αποδίδει θετική αξία στις διαφορές και αμφισβητεί τον στόχο της ομοφωνίας και ομοιογένειας που αποδεικνύεται πάντα απατηλός και βασισιμένος σε πράξεις αποκλεισμού ' (Mouffe 2004: 90). Στην ίδια γενιά θεωρητικών εντάσσονται ο Connolly, ο οποίος εισήγαγε τις έννοιες

3. Κατά τη Mouffe (2004: 89) η αποδοχή του πλουραλισμού συνιστά ' ειδοποιό γνώρισμα ' της σύγχρονης δημοκρατίας και την κυριότερη πτυχή της διαφοράς της από την αρχαία δημοκρατία.

του ‘πολυδιάστατου’ και ‘βαθέος’⁴ πλουραλισμού αντιτιθέμενος στις παγιωμένες ταυτότητες και τις δογματικές εννοιολογήσεις της πολιτικής ζωής (Connolly 1993, 1995, 2011, Chambers & Carver 2008), και ο Tully που εκλαμβάνει τον αγωνιστικό πλουραλισμό ως πάλη για πολιτισμική αναγνώριση (1995, 1999).

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό ο πολιτικός πλουραλισμός αποτελεί μια προσέγγιση της δημοκρατικής θεωρίας με πλείστες παραλλαγές. Οι ποικίλες εκδοχές του αντικατοπτρίζουν αντίστοιχα και διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες. Διαχρονικά, άλλωστε, ο πλουραλισμός έχει συνδεθεί με ευρύ φάσμα ιδεολογικών ρευμάτων όπου μετέχουν ‘αναρχικοί, σοσιαλιστές, Ουίγοι⁵ και Συντηρητικοί’ (Smith 2011: 52). Πιο συγκεκριμένα, ο Laski αντλούσε από τις αναρχικές ιδέες του Proudhon (Pritchard 2011: 1649) και διαμόρφωσε μαζί με τον G. D. H. Cole τη ‘σοσιαλιστική παράδοση του πλουραλισμού’ (Bevir 2012: 7, Stears 2002: κεφάλαιο 3). Το πρωταρχικό ενδιαφέρον του John Neville Figgis, που ήταν κληρικός, συνίστατο στην προστασία της αυτονομίας των εκκλησιών από το κράτος (Taylor 1952: 219) αλλά και το Βατικανό (Nicholls 1975: 7), ενώ ο ίδιος κατατάσσεται συνήθως στη ‘φιλελεύθερη παράδοση’ του πλουραλισμού (Bevir 2012: 5). Από την πλευρά του, ο Arthur Bentley, που θεωρείται πρόδρομος της μεταπολεμικής πλουραλιστικής γενιάς, αποκήρυξε ρητά τη μαρξική σύλληψη της ταξικής σύγκρουσης (Ratner 1958: 575). Συνολικά, πάντως, η πρώτη γενιά πλουραλιστών δεν ενστερνίζεται ατομικιστικές θεωρήσεις του πολιτικού και δίνει έμφαση στις ταυτότητες των κοινωνικών ομάδων.

4. Ο Connolly αντιπαραβάλλει τον ‘βαθύ πλουραλισμό’ του με τον ‘ρηχό πλουραλισμό’ του John Rawls και του Jürgen Habermas (Καλτσάς 2020: 37).

5. Οι Ουίγοι [Whigs] εντάσσονται στη φιλελεύθερη παράδοση και θεωρούνται πρόγονοι του Φιλελεύθερου Κόμματος/Φιλελεύθερων Δημοκρατών στη Βρετανία. Πέραν των εσωτερικών αντιθέσεών τους κύριο χαρακτηριστικό του πολιτικού προσανατολισμού τους ήταν η προσπάθεια για τον περιορισμό της μοναρχικής εξουσίας και την ενδυνάμωση του κοινοβουλευτισμού (Leach 1996: 73-76).

Μεγαλύτερη ιδεολογική συνοχή εμφανίζει το μεταπολεμικό κύμα των πλουραλιστών, ιδίως στις ΗΠΑ.⁶ Αυτό οφείλεται ενδεχομένως στο γεγονός ότι η δεύτερη γενιά λειαινεί τον —έκδηλα— κανονιστικό χαρακτήρα της πλουραλιστικής θεωρίας θέτοντας εξηγητικά-εμπειρικά προτάγματα. Ωστόσο, σύμφωνα με αρκετούς επικριτές της η αμερικανική προσέγγιση του πλουραλισμού παραμένει κανονιστική και κατεξοχήν νομιμοποιητική,⁷ δηλαδή συντηρητική. Η τρίτη γενιά πλουραλιστών, όμως, εκδηλώνει αντι-συντηρητική στροφή, αφού ο Walzer αυτοπροσδιορίζεται σοσιαλδημοκράτης, ενώ οι θεωρήσεις της Mouffe και του Connolly πηγάζουν από ριζοσπαστικές προσεγγίσεις του πολιτικού.

Κοινό νήμα των τριών γενιών, πάντως, είναι ότι τοποθετούνται στον αντίποδα ‘μονιστικών, μονολιθικών και ολοκληρωτικών κατανοήσεων του πολιτικού πεδίου, ιδίως όταν αυτές υποθέτουν ότι ένας μοναδικά κυρίαρχος ή ξεχωριστός παράγων δράσης επιβλέπει ή καθορίζει πολιτικές διεργασίες ή/και κοινωνικές σχέσεις’ (McClure 1992: 115). Το κύριο στοιχείο, όμως, που τις διαφοροποιεί είναι οι συνθήκες για την εκπλήρωση του πλουραλιστικού προτάγματος. Με κίνδυνο υπερβολικής απλούστευσης θα λέγαμε ότι η πρώτη γενιά βλέπει τον πλουραλισμό να αναπτύσσεται μακριά από τον μονισμό ή τον αυταρχισμό του κράτους, η δεύτερη εκτιμά ότι ο πλουραλισμός ανθεί από την

6. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, αντίθετα, οι εκδοχές της πλουραλιστικής θεωρίας επικέντρωναν το ενδιαφέρον τους στη μέριμνα του κράτους. Πιο ενδεικτική περίπτωση αποτελεί η πλουραλιστική θεωρία της δημοκρατίας του Ernst Fraenkel, που συγκροτείται στον αντίποδα απολυταρχισμών κομμουνιστικού ή εθνικοσοσιαλιστικού τύπου, και διακρίνει ρητά τον ‘πλουραλιστικό δῆμο’ από τη ‘συντηρητική’, ‘φιλελεύθερη’ και ‘φασιστική’ εκδοχή του (Schmidt 2004: 261, 256). Μάλιστα, κατήκον του κράτους κατά τον Fraenkel είναι ‘να λειτουργεί ως φύλακας συμφερόντων και να αντιτάσσεται στην “υπερβολική ισχύ oligοπωλιακών αν όχι και μονοπωλιακών φορέων κοινωνικοοικονομικής ισχύος”’ (στο ίδιο: 258).

7. Ο Smith, για παράδειγμα, αναφέρει ότι ‘οι πλουραλιστές θεωρητικοί στη μεταπολεμική Αμερική ταύτιζαν τις κανονιστικές αξιώσεις με την εμπειρική πραγματικότητα’ και ότι στην ουσία η θεωρία τους ήταν ‘ένα μοντέλο για το πώς πίστευαν ότι λειτουργεί η αμερικανική πολιτική’ (2011: 58).

(ατελή ή μη) εξισορρόπηση συμφερόντων στην κρατική 'αρένα' και η τρίτη γενιά εκλαμβάνει την ίδια την πολιτική αντιπαράθεση ως ζωογόνο στοιχείο για μια πλουραλιστική δημοκρατία.

Από τον πλουραλισμό στην πολυμέρεια

Η επόμενη ενότητα της ανάλυσης μεταβαίνει από τις πλουραλιστικές θεωρήσεις των πολιτικών επιστημών στις εμπειρικές μελέτες των επικοινωνιακών σπουδών για την πολυμέρεια, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ένα ευρύ φάσμα εννοιολογήσεων και ταξινομήσεων. Το ερευνητικό ερώτημα που τίθεται, ωστόσο, είναι εάν αυτό το εύρος των κατηγοριοποιήσεων μεταφέρει στο επικοινωνιακό πεδίο τον πλούτο των ρευμάτων που παραθέσαμε στο πρώτο μέρος της έρευνας σχετικά με τα πλουραλιστικά γνωρίσματα της σύγχρονης δημοκρατίας.

Εκκινώντας είναι χρήσιμο να προσδιοριστεί η έννοια της πολυμέρειας στο επικοινωνιακό πεδίο. Ο Teachman (1980: 341) ορίζει την πολυμέρεια με βάση την εννοιολόγηση του Lieberman (1969: 851) για την 'πληθυσμιακή πολυμέρεια'. Αυτή περιγράφεται ως 'κατανομή στοιχείων ενός πληθυσμού (όχι κατ' ανάγκη ανθρώπινου ή με ανθρώπινα χαρακτηριστικά) κατά μήκος ενός συνεχούς, από την ομοιογένεια στην ετερογένεια, βάσει μίας ή περισσότερων μεταβλητών'. Στα συμφραζόμενα δε των Μέσων Ενημέρωσης ο Karppinen (2013: 3) εκλαμβάνει την πολυμέρεια ως 'ετερογένεια σε επίπεδο περιεχομένου, είδους Μέσου Ενημέρωσης, ιδιοκτησίας και άλλων εκφάνσεων των μίντια'. Ήδη από τον ορισμό της πολυμέρειας, λοιπόν, καθίσταται σαφές ότι πρόκειται για πολυεπίπεδη έννοια η μελέτη της οποίας απαιτεί μια σειρά κατηγοριοποιήσεων.

Σε μια από τις πρώτες σχετικές ταξινομήσεις ο Hoffmann-Riem (1987: 61) διέκρινε τέσσερα επίπεδα πολυμέρειας των ραδιοτηλεοπτικών Μέσων. Το πρώτο εξ αυτών, η πολυμέρεια 'μορφών και θεμάτων' [diversity of formats and issues], αφορά κυρίως τους ετερογενείς τρόπους λειτουργίας των Μέσων σε επίπεδο 'ψυχαγωγίας, πληροφόρησης, εκπαίδευσης και προγραμ-

μάτων πολιτισμού ή παροχής συμβουλών'. Το δεύτερο, η 'πολυμέρεια ή πολυφωνία περιεχομένου' [diversity or plurality of contents] σχετίζεται με τη μιντιακή κάλυψη διαφορετικών απόψεων ή φωνών. Το τρίτο επίπεδο, η 'ατομική ή ομαδική πολυμέρεια' [person and group diversity] συνίσταται στη μελέτη της εκπροσώπησης όλων των τμημάτων του κοινωνικού χώρου και το τέταρτο, η 'γεωγραφική πολυμέρεια' [geographical diversity] αφορά τη διερεύνηση της παραγωγής 'τοπικού, περιφερειακού, εθνικού και υπερεθνικού περιεχομένου' στα Μέσα Ενημέρωσης.

Στο πλαίσιο νεότερων κατηγοριοποιήσεων και με υπόδειγμα πάλι το ραδιοτηλεοπτικό τοπίο ο Napoli (1999, 2011) διέκρινε μεταξύ 'πολυμέρειας πηγών' [source diversity], 'πολυμέρειας περιεχομένου' [content diversity] και 'πολυμέρειας έκθεσης' [exposure diversity]. Επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τον συγγραφέα η 'πολυμέρεια πηγών' δεν σχετίζεται, όπως θα περιμένε κανείς, με τις ειδησεογραφικές πηγές αλλά με την ιδιοκτησία (ή συγκέντρωση) των ίδιων των Μέσων και του περιεχομένου τους καθώς και με την πολυμορφία του εργατικού δυναμικού τους. Περαιτέρω, η 'πολυμέρεια περιεχομένου' εξετάζει την ετερογένεια των διαθέσιμων μορφών και ειδών προγράμματος [genres], των ιδεών και των οπτικών που εκφράζονται στα Μέσα καθώς και την αντανάκλαση κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών στο περιεχόμενό τους (Napoli 2011: 247-248). Τέλος, η 'πολυμέρεια έκθεσης' αφορά τον βαθμό στον οποίο το κοινό εκτίθεται σε πολυμερές περιεχόμενο. Στόχος της συγκεκριμένης εννοιολόγησης είναι να διακριβωθεί αν και κατά πόσο η πολυμέρεια των διαθέσιμων επιλογών αντικατοπτρίζεται στη χρήση του περιεχομένου των Μέσων από την πλευρά των καταναλωτών. Σημειωτέον ότι η 'πολυμέρεια έκθεσης' αποτελεί μετεξέλιξη της διάκρισης μεταξύ 'οριζόντιας' [horizontal] και 'κάθετης' [vertical] πολυμέρειας του Litman (1979: 402-404). Σύμφωνα με τον Napoli η 'οριζόντια πολυμέρεια έκθεσης' σχετίζεται με το κατά πόσο το μαζικό κοινό διαμοιράζεται στην κατανάλωση του προγράμματος όλων των διαθέσιμων τηλεοπτικών σταθμών. Αντίστοιχα, η 'κάθετη πολυμέρεια έκθεσης' αφορά την κατανομή των επιλογών του κοινού σε έναν συγκεκρι-

κριμένο τηλεοπτικό σταθμό.⁸ Συναφής με αυτές τις κατηγοριοποιήσεις είναι και η διάκριση του McQuail (1992: 157) μεταξύ ‘εκπεμπόμενης’ και ‘προσλαμβανόμενης’ πολυμέρειας [diversity as sent vs diversity as received]. Η ‘εκπεμπόμενη πολυμέρεια’ ερευνάται συνήθως μέσω αναλύσεων περιεχομένου και αφορά όλο το περιεχόμενο των Μέσων. Αντίθετα η ‘προσλαμβανόμενη πολυμέρεια’ μελετάται μέσω μετρήσεων τηλεθέασης και κυκλοφορίας και αφορά το μέγεθος του κοινού που κάνει χρήση των Μέσων Ενημέρωσης (στο ίδιο).

Είναι εμφανές, πάντως, ότι τόσο η ‘πολυμέρεια έκθεσης’ όσο και η ‘προσλαμβανόμενη πολυμέρεια’ μεταφέρουν το επίπεδο ανάλυσης από τα ίδια τα χαρακτηριστικά των Μέσων (βαθμός συγκέντρωσης ή ετερογένεια περιεχομένου) στη συμπεριφορά του κοινού. Με αγοραστικούς όρους, δηλαδή, εμπλουτίζουν τη συζήτηση περί πολυμέρειας με ζητήματα όχι μόνο παραγωγής (ιδιοκτησία, περιεχόμενο) αλλά και χρήσης⁹ του περιεχομένου τους. Άλλωστε στα οικονομικά συμφραζόμενα η πολυμέρεια περιεχομένου που περιγράφεται στην επόμενη ενότητα χαρακτηρίζεται και πολυμέρεια προϊόντος [diversity of output] (Doyle 2002: 12).

Παρά την παλαιότητά τους οι παραπάνω κατηγοριοποιήσεις είναι χρήσιμες και για την εξέταση των νέων ψηφιακών μέσων. Ωστόσο, η αναλυτική τους ισχύ περιορίζεται από τα νέα γνωρίσματα που προσδίδουν στο επικοινωνιακό πεδίο οι διεθνείς ψηφιακές πλατφόρμες¹⁰ (Facebook, YouTube, Twitter κ.λπ.)

8. Η διάκριση του Litman δεν ταυτίζεται πλήρως με τη μεταγενέστερη του Napoli. Η ‘οριζόντια πολυμέρεια’ κατά Litman αφορά τις επιλογές που έχει στη διάθεσή του ο καταναλωτής σε μια δεδομένη στιγμή (πιο συγκεκριμένα ανά ημίωρο), ενώ η ‘κάθετη πολυμέρεια’ τις διαθέσιμες επιλογές επί του συνόλου του προγράμματος (1979: 402-404).

9. Ο όρος ‘χρήση ειδήσεων’ έναντι των εναλλακτικών ‘πρόσβαση σε/κατανάλωση’ είναι προτιμητέος σε αυτή την περίπτωση για τον πρόσθετο λόγο ότι το κοινό πλέον δεν καταναλώνει απλώς ειδήσεις αλλά συχνά παρεμβαίνει σε αυτές με πρακτικές επεξεργασίας, σύνθεσης, αναπαραγωγής και ανακατεύθυνσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Jakubowicz 2015: 42).

10. Σύμφωνα με έναν πρόσφατο ορισμό οι πλατφόρμες είναι ‘(επανα)προγραμματιζόμενες ψηφιακές υποδομές οι οποίες διευκολύνουν και μορφο-

όπου διακινείται ειδησεογραφικό περιεχόμενο. Το συνεχώς αυξανόμενο μερίδιο των πολιτών ανά τον κόσμο που στρέφεται σε ψηφιακές πλατφόρμες για επικοινωνία με άλλους χρήστες καθώς και για σειρά υπηρεσιών (συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης) έχει οδηγήσει στην ανάδυση του φαινομένου που ονομάζεται 'πλατφορμοποίηση της επικοινωνίας' και προσδίδει μεταξύ άλλων νέα χαρακτηριστικά σε πληθώρα πεδίων, από τη λειτουργία των αγορών έως και τη διαμόρφωση πολιτισμικών πρακτικών. Το φαινόμενο επιδρά στη χρήση, αναπαραγωγή και πρόσληψη των ειδήσεων,¹¹ θέτει νέες προκλήσεις για τη σύγχρονη πλουραλιστική δημοκρατία¹² και δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες στη διερεύνηση της ειδησεογραφικής πολυμέρειας αλλά και στις απόπειρες ρύθμισης¹³ της αγοράς.

ποιούν προσωποποιημένες αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε τελικούς χρήστες και συνεργάτες [complementors] που οργανώνονται μέσω της συστηματικής συλλογής, αλγοριθμικής επεξεργασίας, νομιμοποίησης και κυκλοφορίας των δεδομένων' (Poell et al. 2019: 3).

11. Παρά τις διαφωνίες που καταγράφονται στη βιβλιογραφία σχετικά με το μέγεθος των επιδράσεων, στο νέο ψηφιακό τοπίο τείνουν να ενισχύονται φαινόμενα όπως οι 'θάλαμοι αντήχησης' ή 'πληροφοριακά κουκούλια' [echo chambers] (Sunstein 2001, 2007), οι 'φυσαλίδες φίλτρων' [filter bubbles] (Pariser 2011), η 'απομαζικοποιημένη μετάδοση' [narrowcasting, egocasting] (Rosen 2004/2005), η 'μαζική αυτο-επικοινωνία' [mass self-communication] (Castells 2009), η ανα-διαμεσολάβηση [reintermediation] (Shapiro 1999) και η 'θυροπαρατήρηση' [gatewatching] (Bruns 2003). Για το περιεχόμενο των εν λόγω φαινομένων και μηχανισμών βλ. Χατζηκωνσταντίνου (2020: 14-25).

12. Η Gray (2021: 3) χαρακτηρίζει 'δυσλειτουργικό' τον ρόλο που διαδραματίζουν οι κυρίαρχες αμερικανικές ψηφιακές πλατφόρμες (Facebook, Instagram, Youtube και Twitter) στη σύγχρονη δημοκρατία επισημαίνοντας ότι: α) σε ποικίλο βαθμό διαδίδουν και εντείνουν παραπληροφόρηση και λόγο μίσους· β) παράγουν και εκμεταλλεύονται δεδομένα σε βάρος της ιδιωτικής σφαίρας των χρηστών· γ) ενσωματώνουν άδικες και επιβλαβείς ρυθμίσεις στους αλγόριθμους και τις τεχνικές υποδομές τους· δ) αδυνατούν να προστατεύσουν την ασφάλεια των δεδομένων των χρηστών και διαθέτουν περιορισμένου μηχανισμού για τη διαφάνεια και τη λογοδοσία.

13. Ο θεωρητικός χαρακτήρας της παρούσας εργασίας αφήνει εκτός του περιεχομένου της τα ζητήματα ρύθμισης της αγοράς, αν και αναγνωρίζεται ότι τα αποτελέσματα των πολιτικών προστασίας της πολυμέρειας, ιδίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανατροφοδοτούν συχνά τις ειδησεογραφικές μελέτες.

Πολυμέρεια και ιδιοκτησιακό καθεστώς

Η ‘πλατφορμοποίηση’ επιδρά καταλυτικά και στο ζήτημα της συγκέντρωσης, αφού οι επιχειρήσεις που λειτουργούν τις ψηφιακές πλατφόρμες δεν περιορίζονται ‘στη φιλοξενία και την επιμέλεια του περιεχομένου αλλά λειτουργούν επίσης ως διαφημιστικά δίκτυα, διαμεσολαβητές δεδομένων, υπηρεσίες παροχής κοινωνικής δικτύωσης, εταιρείες παραγωγής περιεχομένου και δημιουργοί λογισμικού και υλικού υπολογιστών’ (Poell 2020: 651-653). Ανεξάρτητα, πάντως, από τη συνθετότητα των νέων συνθηκών, η πολυμέρεια της ιδιοκτησίας των Μέσων δύναται να αναλυθεί σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά τον βαθμό της δημόσιας ή ιδιωτικής κατοχής των Μέσων και το δεύτερο το μέγεθος της συγκέντρωσης ιδιοκτησίας σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις εντός μια ιδιωτικής αγοράς. Ως προς τη σχέση ιδιωτικού/δημοσίου σημειώνεται ότι η απορρύθμιση του ραδιοτηλεοπτικού πεδίου, που συντελέστηκε κυρίως τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 (Παπαθανασόπουλος 2000: 145-147), περιόρισε τα μερίδια των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών φορέων τόσο ως προς τα διαφημιστικά έσοδα όσο και στις μετρήσεις τηλεθέασης, σε διαφορετικό βέβαια βαθμό κατά περίπτωση. Μαζί με αυτά διαβρώθηκε και η αντίληψη ότι η τηλεόραση ‘επιτελεί μια δημόσια κοινωνική υπηρεσία’ (Παπαθανασόπουλος 2005: 181) και άρχισε να ατονεί το ενδιαφέρον για τη διάκριση δημοσίου/ιδιωτικού σε επίπεδο πολυμέρειας. Ωστόσο, η προσέγγιση περί ‘δημόσιας υπηρεσίας’ έχει ιδιαίτερη σημασία για την πολυμέρεια περιεχομένου, διότι αποτέλεσε τη δικαιολογητική βάση της εποπτείας και της ρύθμισης του προγράμματος τόσο των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών, ιδίως στον ευρωπαϊκό χώρο. Σύμφωνα με το εθνικό και κοινοτικό νομοθετικό πλαίσιο μία από τις κυριότερες υποχρεώσεις των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών ήταν να διασφαλίζουν την ‘πολυμέρεια προγράμματος’ [programming diversity]. Να πληρούν, δηλαδή, μια σειρά από κριτήρια και προϋποθέσεις ως προς την ‘πολυμέρεια’, την ‘υψηλή ποιότητα’ και την κάλυψη των ενδια-

φερόντων των μειονοτήτων και άλλων επιμέρους ομάδων (Parathanassopoulos & Negrine 2010: 134).

Βέβαια, η πολυμέρεια ιδιοκτησίας διερευνάται εδώ και δεκαετίες, όχι στη βάση της διάκρισης ιδιωτικού/δημοσίου αλλά με γνώμονα τον αριθμό των μέσων ενημέρωσης που κατέχει ένας συγκεκριμένος ιδιοκτήτης ή ένας όμιλος. Σε αυτό το πλαίσιο η συγκέντρωση της αγοράς των ιδιωτικών ΜΜΕ διακρίνεται συχνά σε 'κάθετη', 'διαγώνια' και 'οριζόντια'. Η 'κάθετη συγκέντρωση' αφορά τις περιπτώσεις όπου ο ίδιος επιχειρηματίας ή όμιλος κατέχει εταιρείες σε διάφορα στάδια της παραγωγής ή/και της διανομής (π.χ. εφημερίδα, πιεστήριο, πρακτορείο διανομής). Η 'διαγώνια συγκέντρωση' συνίσταται στην κατοχή Μέσων από διαφορετικά πεδία (π.χ. ραδιοφωνικοί σταθμοί και ειδησεογραφικές ιστοσελίδες υπό κοινό ιδιοκτήτη). Τέλος η 'οριζόντια συγκέντρωση' αφορά τις συγχωνεύσεις εντός της ίδιας αγοράς (π.χ. κατοχή διαφορετικών τηλεοπτικών σταθμών από τον ίδιο όμιλο). Όπως καθίσταται πρόδηλο από τα παραπάνω, η κάθετη και η διαγώνια συγκέντρωση έχουν διακλαδικό χαρακτήρα [cross-media] ενώ η οριζόντια συγκέντρωση μονοκλαδικό [monomedia] (Picard & DalZotto 2015: 59-60).

Πολυμέρεια και ειδησεογραφικό περιεχόμενο

Αφήνοντας κατά μέρος το ζήτημα της ιδιοκτησίας μετακινούμαστε στο πεδίο της μελέτης της πολυμέρειας του περιεχομένου των Μέσων Ενημέρωσης, μια διάσταση που σύμφωνα με την Klimkiewicz (2015: 86) αφορά το μικρο-επίπεδο της ανάλυσης των πλουραλιστικών χαρακτηριστικών των ΜΜΕ.¹⁴ Όπως ισχύει για το μακρο-επίπεδο της ιδιοκτησίας, έτσι και το μικρο-επίπεδο του περιεχομένου βρίθκει υποκατηγοριών και επιμέρους κατηγοριοποιήσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τον Van Cuilenburg (2007: 28) η πολυμέρεια του περιεχομένου των Μέ-

14. Στο μεσο-επίπεδο εντάσσει οργανωσιακά ζητήματα και στο μακρο-επίπεδο ιδιοκτησιακά και συστηματικά (Klimkiewicz 2008, 2015).

σων μπορεί να μελετηθεί σε τέσσερα επίπεδα καθώς κινούμαστε από το ειδικότερο στο γενικότερο: το πρώτο περιλαμβάνει ‘διακριτές μονάδες πληροφορίας’ (π.χ. τηλεοπτικά προγράμματα ή άρθρα εφημερίδων)· το δεύτερο σχετίζεται με ‘δέσμες περιεχομένου (π.χ. ένας τηλεοπτικός σταθμός ή μια εφημερίδα)· το τρίτο συνίσταται σε κατηγορίες Μέσων Ενημέρωσης όπως το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και οι εφημερίδες· και το τέταρτο επίπεδο περιλαμβάνει ευρύτερες κατηγορίες του επικοινωνιακού συστήματος, ήτοι τη ραδιοτηλεόραση, τον Τύπο και το διαδίκτυο.

Στη βιβλιογραφία, πάντως, η πιο διαδεδομένη διάκριση ως προς τη μελέτη του περιεχομένου των ΜΜΕ αφορά την ‘εσωτερική’ [internal] και την εξωτερική [external] πολυμέρεια. ‘Εσωτερική’ χαρακτηρίζεται (McQuail & Van Cuilenburg 1983: 151, Hallin & Mancini 2004: 29) η πολυμέρεια περιεχομένου ενός εκάστου Μέσου Ενημέρωσης (π.χ. μιας συγκεκριμένης εφημερίδας ή μιας ιστοσελίδας), ενώ η εξωτερική πολυμέρεια αφορά το σύνολο του μιντιακού συστήματος ή ενός τομέα του (π.χ. τηλεοπτικοί σταθμοί). Προφανώς, η εν λόγω ταξινόμηση αντιστοιχεί στη διάκριση του Litman μεταξύ ‘οριζόντιας’ και ‘κάθετης’ πολυμέρειας, όχι όμως στο επίπεδο της έκθεσης των χρηστών αλλά σε εκείνο της παραγωγής περιεχομένου.

Μια άλλη αναλυτικά χρήσιμη ταξινόμηση περιγράφει την ‘αντανάκλαστική/αντιπροσωπευτική’ [reflective/representative diversity] σε αντιπαραβολή με την ‘ανοικτή πολυμέρεια’ [open diversity] ή πολυμέρεια ‘πρόσβασης’ [access diversity]. Η ‘αντανάκλαστική’ (McQuail 1992: 144) ή ‘αντιπροσωπευτική’ πολυμέρεια (Jacklin 1978) στα Μέσα Ενημέρωσης συνίσταται στον βαθμό αντανάκλασης/αντιπροσώπευσης της ετερογένειας που παρατηρείται στην κοινωνία. Αυτό που καταμετρά, δηλαδή, είναι είτε την αναπαραγωγή και ανάδειξη των συσχετισμών ή των συνθηκών που επικρατούν στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο είτε ‘τον βαθμό στον οποίο εκπροσωπούνται στα ΜΜΕ, κατ’ αναλογία, οι υπάρχουσες προτιμήσεις του κοινού’ (Παπαθανασόπουλος 2005: 147). Αντίστοιχα, η ‘πολυμέρεια πρόσβασης’ ή ‘ανοικτή πολυμέρεια’ αφορά το κατά πόσο τα Μέσα Ενημέρω-

σης διευκολύνουν να ακουστεί ευρύτερα η φωνή συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων οι οποίες εκφράζουν ‘κριτικές, εναλλακτικές και εναντιωματικές’ φωνές απέναντι στην κυρίαρχη κουλτούρα (McQuail & Van Cuilenburg 1983: 152-153, Van Cuilenburg 1998: 41, McQuail 1992). Με πιο απλά λόγια, λοιπόν, η ‘ανακλαστική/αντιπροσωπευτική πολυμέρεια’ εστιάζει στην αναλογική εκπροσώπηση των απόψεων ενώ η ‘ανοικτή’ μελετά το κατά πόσο ενισχύεται η ετερογένεια των φωνών (Van Cuilenburg 2007: 30) καθώς και το κατά πόσο ‘οι διαφορετικές προτιμήσεις και απόψεις αντιπροσωπεύονται ισότιμα (δηλαδή στατιστικά ομοιόμορφα) στα Μέσα Ενημέρωσης’¹⁵ (Παπαθανασόπουλος 2005: 147).

Μια έτερη κατηγορία της πολυμέρειας περιεχομένου αφορά την ετερογένεια των οπτικών, ιδεών, απόψεων και ερμηνειών που φιλοξενούνται στα Μέσα Ενημέρωσης. Πρόκειται για την ‘πολυμέρεια οπτικής (γωνίας)’ [viewpoint diversity] η οποία ορίζεται είτε ως ‘πληθώρα οπτικών σε σημαντικά ζητήματα’ (Alexander & Cunningham 2007: 81) ή, πιο αναλυτικά, ως ‘πολυμέρεια των οπτικών καθώς και των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών απόψεων που αντανακλώνται στα Μέσα Ενημέρωσης’ (Napoli 1999: 22). Σύμφωνα με την Ομοσπονδιακή Επιτροπή Επικοινωνιών [FCC] των ΗΠΑ η ‘πολυμέρεια οπτικής’ εξετάζει το κατά πόσο ‘τα Μέσα Ενημέρωσης αντανακλούν ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών και ανταγωνιστικών απόψεων και ερμηνειών’ (Bednarski 2003: 289).

Όπως είδαμε, τα επίπεδα και τα χαρακτηριστικά της πολυμέρειας των ΜΜΕ συνιστούν κατεξοχήν ερευνητικό πεδίο των επικοινωνιακών σπουδών. Όμως το ζήτημα των επιδράσεων της αποτελεί ουσιαστικά σημείο σύγκλισης της πολιτικής θεωρίας και των επικοινωνιακών μελετών. Κατά τον McQuail (1992: 142), μάλιστα, η πολυμέρεια ως αρχή αποτελεί ουσιαστι-

15. Στο πολιτικό πεδίο, για παράδειγμα, η αξίωση ραδιοτηλεοπτικής κάλυψης του λόγου των παρατάξεων βάσει της κοινοβουλευτικής δύναμής τους βασίζεται στο κριτήριο ‘αντανάκλασης’. Το αίτημα για την παρουσίαση των θέσεων όλων των κομμάτων ερείδεται στην αρχή της ‘πρόσβασης’.

κά 'αυτοσκοπό' για τα ΜΜΕ και αυτό αντικατοπτρίζεται και στις πολιτικές που ασκούνται συχνά για την προώθησή της από κρατικούς ή ανεξάρτητους φορείς. Σε μεγάλο βαθμό, βέβαια, αυτή η οπτική αντικατοπτρίζει τη ρητή ή άρρητη υπόθεση ότι η υψηλή συγκέντρωση της ιδιοκτησίας μειώνει την πολυμέρεια του περιεχομένου και ότι αυτός ο χαμηλός βαθμός ετερογένειας περιορίζει την πληροφόρηση του κοινού με αρνητικές συνέπειες σε επίπεδο πολιτικών στάσεων και συμπεριφορών.

Αυτή η διαδεδομένη θεώρηση, όμως, περιλαμβάνει μια αλυσίδα υποθέσεων που μπορούν να ελεγχθούν και εμπειρικά, με την πολυμέρεια των Μέσων να εξετάζεται τόσο ως εξαρτημένη όσο και ως ανεξάρτητη μεταβλητή. Ειδικότερα, άλλοτε εξετάζονται τυχόν επιδράσεις της πολυμερούς συγκέντρωσης ιδιοκτησίας (ανεξάρτητη μεταβλητή) στο περιεχόμενο (εξαρτημένη μεταβλητή) και άλλοτε διερευνώνται οι επιδράσεις της πολυμέρειας περιεχομένου (ανεξάρτητη μεταβλητή) στην έκθεση (εξαρτημένη μεταβλητή) του κοινού στα Μέσα Ενημέρωσης.

Πάντως τα συμπεράσματα από τη μελέτη των επιδράσεων του βαθμού συγκέντρωσης της ιδιοκτησίας στο περιεχόμενο των Μέσων δεν είναι ιδιαίτερα σαφή. Αυτό αφορά ενίοτε και την ίδια την κατεύθυνση της επίδρασης, καθώς άλλοι θεωρητικοί διατείνονται ότι η αύξηση της ετερογένειας στο ζήτημα της συγκέντρωσης της αγοράς ενισχύει την (εξωτερική) πολυμέρεια περιεχομένου (Stühmeier 2016, Prindle 2003) και άλλοι υποστηρίζουν το αντίθετο (Berry & Waldfogel, 2001) ή ότι δεν υπάρχει στατιστική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών (Lin 1995, Grant 1994).

Σημειώνεται, πάντως, ότι αυτές οι θεωρητικές αλλά και εμπειρικές 'διαμάχες' απηχούν σε σημαντικό βαθμό αντιτιθέμενες οπτικές ως προς τη συμβολή του ανταγωνισμού στη λειτουργία της αγοράς. Πιο αναλυτικά, ο Baker (2007: κεφάλαιο 1) αναπτύσσει τρία βασικά επιχειρήματα υπέρ της όσο το δυνατόν μεγαλύτερης διασποράς της ιδιοκτησίας των Μέσων Ενημέρωσης. Το πρώτο είναι κανονιστικού χαρακτήρα και ερείδεται στην ανάγκη ισότιμης και δημοκρατικής κατανομής της επικοινωνιακής εξουσίας. Το δεύτερο προκύπτει από τα

δημοκρατικά εχέγγυα που παρέχει η αποφυγή της συγκέντρωσης ιδιοκτησίας για την αποτροπή καταχρήσεων εξουσίας. Το τρίτο επιχείρημα του Baker άπτεται περισσότερο της πολυμέρειας περιεχομένου, καθώς αναφέρει ότι ο υψηλός βαθμός συγκέντρωσης ιδιοκτησίας των Μέσων Ενημέρωσης συσχετίζεται αρνητικά με την ‘υψηλή ποιότητα’ του μιντιακού περιεχομένου εξαιτίας της περαιτέρω εστίασης στο επιχειρηματικό κέρδος που εκτιμάται ότι ομογενοποιεί τα προγράμματα. Υπό αντίστοιχη οπτική ο Bagdikian σημειώνει ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ ομίλων που διαθέτουν σημαντική συγκέντρωση ιδιοκτησίας οδηγεί σε ‘παρόμοιο περιεχόμενο’, ήτοι στον περιορισμό της πολυμέρειας (2004: 6).

Στον αντίποδα μια μερίδα μελετητών όπως ο Weaver επισημαίνουν ότι ‘δεν πρέπει να προβαίνουμε σε σαρωτικές γενικεύσεις ως προς τον αντίκτυπο της ιδιοκτησίας στο ειδησεογραφικό περιεχόμενο’, διότι σε ορισμένες περιπτώσεις ‘οι οργανωσιακοί στόχοι και οι δημοσιογραφικές αξίες συμβάλλουν περισσότερο σε μια δημοσιογραφία με χαρακτήρα δημόσιας κοινωνικής υπηρεσίας’, που λειτουργεί, δηλαδή, υπέρ του γενικού συμφέροντος (Weaver 2015: 90). Επίσης, επιχειρηματίες του χώρου των ΜΜΕ, όπως ιδιοκτήτες τηλεοπτικών σταθμών, υπεραμύνονται της συγκέντρωσης υπό το σκεπτικό ότι ευνοεί ‘ανταγωνιστικούς οργανισμούς που είναι σε καλύτερη θέση να επενδύσουν σε δημοσιογραφία υψηλής ποιότητας’ (Barnett 2009: 2-3).

Στη βιβλιογραφία καταγράφεται, όμως, και η ενδιάμεση θέση. Εκείνων, δηλαδή, που υποστηρίζουν ότι η καταλληλότερη συνθήκη για την πολυμέρεια των Μέσων είναι η ισορροπία στον βαθμό συγκέντρωσης. ‘Τόσο ο πολύ μεγάλος όσο και ο πολύ μικρός βαθμός ανταγωνισμού και συγκέντρωσης μπορεί να μειώσουν την πολυμέρεια’, σημειώνουν η D’ Haenens και οι συνεργάτες της (2005: 299). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τα συμπεράσματα από την εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ιδιοκτησίας και περιεχομένου θεωρούνται ανασφαλή (βλ. McQuail 1992, Harcourt & Picard 2009). Ενδεικτικά οι Picard & Dal Zotto υπογραμμίζουν ότι η ιδιοκτησία αναγνωρίζεται σήμερα ως ένας ‘σημαντικός παράγοντας που επιδρά στον πλουρα-

λισμό' των Μέσων Ενημέρωσης αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζουν 'απλουστευτικό' να αντιμετωπίζεται ως η πιο καθοριστική μεταβλητή (2015: 54).

Ενστάσεις διατυπώνονται, πάντως, σε θεωρητικό επίπεδο και για το κατά πόσο η πολυμέρεια περιεχομένου συσχετίζεται θετικά με την ποιότητα της δημοκρατίας. Ο Van Cuilenburg (1998: 41) υποστηρίζει ότι η αύξηση της ετερογένειας του περιεχομένου των ΜΜΕ δεν είναι αναγκαστικά κάτι 'καλύτερο' για τις δημοκρατικές κοινωνίες και εκτιμά ότι ο βαθμός της θα πρέπει να σταθμίζεται εξωτερικά σύμφωνα με ό,τι ισχύει στην κοινωνική πραγματικότητα. Παραπέμπει, δηλαδή, στο κριτήριο της 'αντανάκλασης'. Αντίστοιχα, ο Roessler (2007: 505) σημειώνει ότι η 'απεριόριστη πολυμέρεια' δεν αποτελεί μια ωφέλιμη προοπτική για τις κοινωνίες και προειδοποιεί ότι 'απειλεί την κοινωνική συνοχή' καθώς και την ικανότητα του κοινού να επεξεργάζεται τις πληροφορίες. Μάλιστα, τάσσεται και αυτός υπέρ της αναζήτησης ενός σημείου ισορροπίας στον βαθμό της πολυμέρειας περιεχομένου αναγνωρίζοντας, όμως, ότι δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί η βέλτιστη θέση του, τόσο για την κοινωνία όσο και για τη μιντιακή αγορά (στο ίδιο).

Συμπεράσματα – Συζήτηση

Προσεγγίζουμε το ερευνητικό ερώτημα της αντιστοίχισης ή μη των θεωρητικών ρευμάτων του πλουραλισμού στις εννοιολογήσεις και τις ταξινομήσεις της πολυμέρειας των ειδήσεων, με τη βοήθεια της τυπολογίας του Karppinen (2013) ο οποίος ερειδόμενος στις μελέτες του Garnham (2000) διακρίνει τρεις κύριες πλουραλιστικές προσεγγίσεις σχετικά με τον ρόλο των ΜΜΕ στη δημοκρατία. Πρόκειται για: α) τον 'φιλελεύθερο πλουραλισμό' [liberal pluralism], που συμπυκνώνεται κατά τον συγγραφέα στη μεταφορά περί 'ελεύθερης αγοράς ιδεών' [free marketplace of ideas], η οποία βλέπει στην αγορά τη δύναμη εκείνη που μεγιστοποιεί την πολυμέρεια και τη δυνατότητα

επιλογών (Garnham 2000: 8, 33) στο επικοινωνιακό τοπίο,¹⁶ β) τη ‘διαβουλευτική δημοκρατία’ [deliberative democracy] που βασίζεται στο έργο του Jürgen Habermas για τη δημόσια σφαίρα (1992, 1997 [1962]) και την οποία διατρέχει μια πιο διασταλτική οπτική, όπου τα Μέσα Ενημέρωσης αντιμετωπίζονται ως πεδίο και όχημα διαβούλευσης (Karppinen (2013: 36-37) και γ) τον ‘ριζοσπαστικό πλουραλισμό’ [radical pluralism] που αντλεί από τη Chantal Mouffe (1993, 2004, 2008) και χαρακτηρίζει ‘αφελή’ εκείνον τον πλουραλισμό που ‘χαιρετίζει κάθε πολλαπλότητα και πολυμέρεια χωρίς να δίνει σημασία στο κεντρικό ζήτημα της εξουσίας και του αποκλεισμού από τη δημόσια σφαίρα’ (Karppinen 2013: 10, 29).

Ανατρέχοντας στους ορισμούς και τις κατηγοριοποιήσεις των μελετών της πολυμέρειας διαπιστώνουμε καταρχάς την έλλειψη εννοιολογήσεων για το ζήτημα των αξιών, το ανεξάλειπτο εύρος των οποίων αποτελεί κατά τον Karppinen τη βάση της υγιούς δημοκρατίας, σύμφωνα με τη ριζοσπαστική θεώρηση του πλουραλισμού (2013: 41). Επίσης το ζήτημα της πολυμέρειας των ειδησεογραφικών οπτικών αποπολιτικοποιείται και τεκμαίρεται κατά κανόνα από την έκταση ή διάρκεια των θεμάτων, τον αριθμό των πηγών, τον χαρακτήρα των δρώντων κ.ο.κ συνήθως σε μια λογική διερεύνησης της ‘αντανακλαστικής’ ή της ‘ανοικτής πολυμέρειας’. Βέβαια, είναι αληθές ότι ο βαθμός ετερογένειας των οπτικών ή των απόψεων δεν ποσοτικοποιείται εύκολα (βλ. Masouras 2013). Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η πολλαπλότητα των απόψεων ταυτίζεται με τον χρόνο που θα δοθεί σε εκείνους που είθισται ή υποτίθεται ότι εκφράζουν διαφορετικές οπτικές. Επίσης, ο τόνος ή το πρόσημο που χαρακτηρίζει μια οπτική δεν είναι το ίδιο με τη διερεύνηση του πλαισίου των επιχειρημάτων που εντοπίζονται σε μία είδηση.

Εκτιμούμε ότι η καταγραφή των οπτικών στη ειδησεογραφία αντανακλά με πιο ουσιαστικό τρόπο την παράδοση των

16. Ο Garnham (2000: 68) επισημαίνει ότι η προσέγγιση του φιλελεύθερου πλουραλισμού εκτιμά ότι τα ΜΜΕ είναι ελεύθερα ακριβώς επειδή βασίζονται στην αγορά [market based].

πλουραλιστικών θεωρήσεων, αν συσχετίζεται με αντίστοιχες οπτικές πολιτικών και κοινωνικών δρώντων. Σε μια τέτοια περίπτωση καθίσταται ευχερέστερη η διερεύνηση των ασυμμετριών της επικοινωνιακής ισχύος και διερευνάται η περιθωριοποίηση ή και ο αποκλεισμός συγκεκριμένων φωνών από τη δημόσια σφαίρα.

Μια ερευνητική κατεύθυνση που επιτρέπει τη μελέτη των αποκλεισμών στην ειδησεογραφία εντάσσεται στη θεώρηση της πλαισίωσης¹⁷ [framing] και βασίζεται στις μελέτες του Porto (2005, 2007). Ο εν λόγω ερευνητής έχει καταδείξει ότι η 'ειδησεογραφική πολυμέρεια' [news diversity] αποτελεί πρότυπο για την εκπλήρωση των δημοκρατικών καθηκόντων του πολίτη και προτείνει τη μελέτη των ειδήσεων βάσει του πλήθους και της ιεράρχησης των ερμηνευτικών πλαισιώσεων [interpretative frames] που τις χαρακτηρίζουν. Η προσέγγιση του Porto εφαρμόστηκε σε μελέτη της πολυμέρειας για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα (Χατζηκωνσταντίνου 2020), η οποία κατέδειξε ότι μια σειρά οπτικών για τους πρόσφυγες περιθωριοποιήθηκε μετά την υπογραφή της Κοινής Δήλωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας και τη στροφή του μεγαλύτερου μέρους του πολιτικού συστήματος σε πολιτικές και ρητορικές αποτροπές και εγκλεισμού των μικτών ροών.

Αναμφίβολα, τα νέα γνωρίσματα του επικοινωνιακού πεδίου ανανεώνουν τη συζήτηση για τον πολιτικό πλουραλισμό και την ειδησεογραφική πολυμέρεια εστιάζοντας αφενός το ενδιαφέρον στον προσδιορισμό των αλγορίθμων που επιδρούν στον βαθμό έκθεσης των χρηστών σε πολυμερές ή μη περιεχόμενο και αφετέρου στους κινδύνους της παραπληροφόρησης¹⁸ (Parcu 2019, Brogi et al. 2021: 20). Ταυτόχρονα, όμως, το νέο επικοι-

17. Για την έννοια αλλά και την εμπειρική μελέτη της πλαισίωσης βλ. Entman 1993, Lecheler & deVreese 2019.

18. Κατά τον Parcu (2019: 15) οι δύο μεγαλύτερες απειλές για την ποιότητα της πληροφόρησης και τον πλουραλισμό των ΜΜΕ είναι η αυξανόμενη συγκέντρωση οικονομικών πόρων στους λίγους κολοσσούς που λειτουργούν τις ψηφιακές πλατφόρμες και η διάδοση παραπληροφόρησης που ενισχύεται από τη διαθέσιμη τεχνολογία.

νωνιακό οικοσύστημα, όπου κυριαρχούν οι ψηφιακές πλατφόρμες, επιτείνει ενδεχομένως τους αποκλεισμούς οπτικών από τη δημόσια σφαίρα ενισχύοντας την ανάγκη για διεύρυνση της θεωρητικής συζήτησης σχετικά με μεθόδους μελέτης της ειδησεογραφικής πολυμέρειας που θα δίνουν έμφαση στις ασυμμετρίες επικοινωνιακής ισχύος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αλεξανδρόπουλος, Σ. (2006). 'Ο πραγματισμός και η κατασκευή της κοινωνικής πράξης. Μια κριτική προσέγγιση', *Αξιολογικά*, 15.
- Alexander, P. J. & Cunningham, B. M. (2007). 'Public and private decision making: the value of diversity in news', στο P. M. Napoli (ed.), *Media Diversity and Localism: Meaning and Metrics*. New York: Routledge.
- Bagdikian, B.H. (2004). *The New Media Monopoly*. Boston: Beacon Press.
- Baker, C. E. (2007). *Media concentration and democracy: Why ownership matters*. New York: Cambridge University Press.
- Barnett, S. (2009). 'Journalism, Democracy and the Public Interest: Rethinking Media Pluralism for the Digital Age', Working Paper. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Bednarski, A. (2003). 'From Diversity to Duplication: Mega-Mergers and the Failure of the Marketplace Model under the Telecommunications Act of 1996', *Federal Communications Law Journal*, 55(2): 273-295.
- Bevir, M. (2012). 'A history of modern pluralism', στο M. Bevir (ed.), *Modern Pluralism: Anglo-American Debates Since 1880*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, S. T. & Waldfogel, J. (2004). 'Do Mergers Increase Product Variety? Evidence from Radio Broadcasting', *The Quarterly Journal of Economics*, 116(3): 1009-1025.
- Brogi, E., Carlini, R., Nenadic, I., Parcu, P., & Viola de Azevedo Cunha, M. (2021). 'EU and media policy: conceptualizing media pluralism in the era of online platforms. The experience of the Media Pluralism Monitor' στο P. Parcu & E. Brogi (eds), *Re-*

- search Handbook on EU Media Law and Policy*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Bruns, A. (2003). 'Gatewatching, not Gatekeeping: Collaborative Online News', *Media International Australia Incorporating Culture and Policy*, 107(1): 31-44.
- Cavallin, J. (2000). 'Public Policy Uses of Diversity Measures', στο R.G. Picard (ed.), *Measuring Media Content, Quality, and Diversity: Approaches and Issues in Content Research*. Turku: Media Group, Business Research and Development Centre, Turku School of Economics and Business Administration.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Chambers, S. A. & Carver, T. (eds) (2008). *William E. Connolly, Democracy, Pluralism and Political Theory*. Oxon: Routledge.
- Connolly, W. E. (1993). *The Augustinian Imperative*. London: Sage.
- Connolly, W. E. (1995). *The Ethos of Pluralization*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Connolly, W. E. (2011). *A World of Becoming*. Durham: Duke University Press.
- Dahl, R. A. (1982). *Dilemmas of pluralist democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, R. A. & Lindblom, C. E. (1953). *Politics, economics, and welfare*. New York: Harper.
- D' Haenens, L., Van der Wurff, R., Van Cuilenburg, J., Vettehen, P.H., Vergeer, M. Huysmans, F. & de Haan, J. (2005). 'Defining Media Diversity. Commentary and Debate special Section Introduction', *Communications*, 30 (3): 293-324.
- Doyle, G. (2002). *Media Ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media*. London: Sage.
- Entman, R. (1993). 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', *Journal of Communication*, 43 (4): 51-58.
- Garnham, N. (2000). *Emancipation, the Media and Modernity: Arguments about the Media and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Grant, A. E. (1994). 'The Promise Fulfilled? An Empirical Analysis of Program Diversity on Television', *Journal of Media Economics*, 7(1): 51-64.

- Gray, J. (2021). ‘The geopolitics of “platforms”: the TikTok challenge’, *Internet Policy Review*, 10(2).
- Habermas, J. (1992). ‘Further Reflections on the Public Sphere’, στο G. Calhoun (επιμ.), *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (1997 [1962]). *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας*. Αθήνα: Νήσος.
- Hallin, D. C. & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harcourt, A. & Picard, R. G. (2009). ‘Policy, Economic, and Business Challenges of Media Ownership Regulation’, *Journal of Media Business Studies*, 6(3): 1-17.
- Held, D. (1995). *Μοντέλα Δημοκρατίας*. Αθήνα: Στάχυ.
- Hitchens, L. (2006). *Broadcasting Pluralism and Diversity: A Comparative Study of Policy and Regulation*. London: Hart Publishing.
- Hoffmann-Riem, W. (1987). ‘National Identity and Cultural Values: Broadcasting Safeguard’, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 31(1): 57-72.
- Jacklin, P. (1978). ‘Representative diversity’, *Journal of Communication*, 28(2): 85-88.
- Jakubowicz, K. (2015). ‘New Media Ecology: Reconceptualizing Media Pluralism’ στο P. Valcke, R. G. Picard & M. A. Sukosd (eds), *Media Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Καλτσάς, Σ. (2020). ‘Δημόσια σφαίρα και θρησκευτικό επιχείρημα στο πλαίσιο της μετακοσμικής κοινωνίας’, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 46: 18-47.
- Karppinen, K. (2013). *Rethinking Media Pluralism*. New York: Fordham University Press.
- Kirk, G. S., Raven, J. E. & Schofield, M. (2001). *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας.
- Klimkiewicz, B. (2008). ‘Media pluralism and enlargement: The limits and potential for media policy change’, στο D. Ward (ed.), *The European Union and the Culture Industries: Regulation and the Public Interest*. London: Ashgate.
- Klimkiewicz B. (2015). ‘Cultural and Geographical Dimensions of Media Pluralism’, στο P. Valcke, R. G. Picard & M. A. Sukosd

- (eds), *Media Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Laski, H. (1999[1917]). *Studies in the problem of sovereignty*. Kitchener: Batoche Books.
- Lieberson, S. (1969). 'Measuring population diversity', *American Sociological Review*, 34(6): 850-862.
- Leach, R. (1996). *British political ideologies*, 2nd ed. London: Prentice Hall.
- Lecheler, S. & de Vreese, C. H. (2019). *News framing effects*. London: Routledge.
- Litman, B. R. (1979). 'The television networks, competition and program diversity', *Journal of Broadcasting*, 23(4): 393-409.
- Lin, C.A. (1995). 'Diversity of Network Prime-Time Program Formats during the 1980s', *Journal of Media Economics*, 8(4): 17-28.
- Lindblom, C. E. (1977). *Politics and markets: The World's Political Economic Systems*. New York: Basic Books.
- Masouras, A. (2013). 'An empirical approach to Greek viewpoint diversity. The economic crisis and the outflow of the news content', *The Mediterranean e-journal of Communication and Media*, 2(1).
- McClure, K. (1992). 'On the Subject of Rights: Pluralism, Plurality and Political Identity', στο C. Mouffe (ed.), *Dimensions of Radical Democracy*. London: Verso.
- McQuail, D. (1992). *Media Performance: Mass Communication in the Public Interest*. London: Sage Publications.
- McQuail, D. (2003). *Η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- McQuail, D. & Van Cuilenburg, J. (1983). 'Diversity as a Media Policy goal: A strategy for Evaluative Research and a Netherlands Case Study', *Gazette*, 31(3): 145-162.
- Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2004). *Το Δημοκρατικό Παράδοξο*. Αθήνα: Πόλις.
- Mouffe, C. (2008). *Επί του Πολιτικού*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Napoli, P. M. (1999). 'Deconstructing the Diversity Principle', *Journal of Communication*, 49(4): 7-34.
- Napoli, P.M. (2014). 'Exposure Diversity Reconsidered', *Journal of Information Policy*, 1: 246-259.
- Nicholls, D. (1975). *The Pluralist State*. London: Macmillan Press.

- Παπαθανασόπουλος, Σ. (2000). 'Τα Μέσα Επικοινωνίας Στην Ευρώπη: Ένα Πεδίο σε Εξέλιξη', στο Σ. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (2005). *Η τηλεόραση στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Papathanassopoulos, S. & Negrine, R. (2010). 'Public Broadcasters in the Digital Age', στο των ιδίων (eds) *Communications Policy: Theories and Issues*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Parcu, P. L. (2019). 'New Digital Threats to Media Pluralism in the Information Age', Working Paper, *EUI RSCAS, 2019/19, Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF)*.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. London: Viking/Penguin Press.
- Poell, T. (2020). 'Three Challenges for Media Studies in the Age of Platforms'. *Television & New Media*, 21(6): 650-657.
- Poell, T., Nieborg, D. & van Dijck, J. (2019). 'Platformisation'. *Internet Policy Review*, 8(4).
- Porto, M. P. (2005). 'The Principle of Diversity in Journalism: Journal Nacional and Political Deliberation in Brazil', *Brazilian Journalism Research*, 1(1): 135-153.
- Porto, M. P. (2007). 'Frame Diversity and Citizen Competence: Towards a Critical Approach to News Quality', *Critical Studies in Media Communication*, 24(4): 303-321.
- Prichard, A. (2011). 'What can the absence of anarchism tell us about the history and the purpose of International Relations?', *Review of International Studies*, 37(4): 1647-1669.
- Picard, R.G. & Dal Zotto, C. (2015). 'The Dimension of Ownership and Control of Media', στο P. Valcke, R. G. Picard & M. A. Sukosd (eds), *Media Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Prindle, M. (2003). 'No Competition: How Radio Consolidation Has Diminished Diversity and Sacrificed Localism', *Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal*, 14(1): 279-325.
- Ratner, S. (1958). 'Arthur F. Bentley, 1870-1957', *The Journal of Philosophy*, 55(14): 573-578.
- Renaut, A., Billier, J-C., Savidan, P. & Thiaw-Po-Une, L. (2009). *Η φιλοσοφία*. Αθήνα: Πόλις.

- Ripley, R. B. (1963). Pluralism and Christianity: the Political Thought of Ernest Barker. *The Christian Scholar*, 46(4): 300-311.
- Roessler, P. (2007). 'Media Content Diversity: Conceptual Issues and Future Directions for Communication Research', *Communication Yearbook*, 31(1): 464-520.
- Rosen, C. (2004/2005). 'The age of egocasting', *The New Atlantis*, 7: 51-72.
- Sassi, M. M. (2018). 'Αναξαγόρας και Δημόκριτος' στο U. Eco & R. Fedriga (επιμ.), *Η Ιστορία της Φιλοσοφίας: Από τους Προσωκρατικούς στον Αριστοτέλη*, τόμ. 1. Αθήνα: Το Βήμα.
- Schlosberg, D. (1999). *Environmental Justice and the New Pluralism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, M. (2004). *Θεωρίες της Δημοκρατίας*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Smith, M. (2011). 'Πλουραλισμός', στο C. Hay, M. Lister & D. Marsh, (επιμ.), *Το Κράτος: Θεωρίες και προσεγγίσεις*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Stears, M. (2002). *Progressives, Pluralists and the Problems of the State: Ideologies of Reform in the United States and Britain, 1909-1926*. Oxford: Oxford University Press.
- Stühmeier, T. (2016). 'Media market concentration and pluralism', *CAWM Discussion Paper*, 87.
- Sunstein, C. R. (2001). *Echo chambers: Bush v. Gore, impeachment, and beyond*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R. (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, R. (1952). 'Arthur Bentley's Political Science', *The Western Political Quarterly*, 5(2): 214-230.
- Teachman, J. D. (1980). 'Analysis of Population Diversity', *Sociological Methods & Research*, 8(3): 341-362.
- Tully, J. (1995). *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*, Cambridge: Cambridge University Press
- Tully, J. (1999). 'The agonic freedom of citizens', *Economy and Society*, 28(2): 161-182.
- Van Cuilenburg, J. (1998). 'Diversity revisited: Towards a Critical Rational Model of Media Diversity' στο K. Brants, J. Hermes & L. Van Zoonen (eds), *The Media in Question*. London: Sage.
- Van Cuilenburg, J. (2007). 'Media Diversity, Competition and Concentration: Concepts and Theories', στο E. De Bens (ed.), *Me-*

- dia between Culture and Commerce. Changing Media, Changing Europe*, 4. Bristol: Intellect.
- Walzer, M. (1992). *What It Means to Be an American*. New York: Marsilio.
- Walzer, M. (1997). *On Toleration*. New Haven: Yale University Press.
- Weaver, D. H. (2015). ‘Journalists, Journalism and Research: What Do We Know and Why Should We Care?’, στο S. Coleman, G. Moss & K. Parry, (eds), *Can the Media Serve Democracy: Essays in Honour of Jay G. Blumler*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Χατζηκωνσταντίνου, Μ. (2020). *Γνωστική και θυμική πολυμέρεια της ειδησεογραφικής πλαισίωσης των μετακινούμενων πληθυσμών. Η περίπτωση της ‘προσφυγικής κρίσης’, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.*

ABSTRACT

Michael Chatzikonstantinou

Political pluralism and news diversity

The demand for pluralism lies at the heart of modern normative theories of democracy, while the call for media diversity is both a key principle of journalistic ethics and a main imperative of regulative interventions in the media sector. This paper explores the nexus between pluralist theories in politics and news diversity research. Through a review of the major trends of pluralism in political theory and a thorough description of the main conceptualizations and categorizations of diversity we locate disjunctions between the rich currents of political pluralism and the horizons of news diversity research which underestimate issues of exclusion and depoliticize the dialogue about diversity.